

Увод

Школа је место где се учи и подучава. Увек је тако било и надамо се да ће тако и остати. Међутим, променило се оно што се учи и начин на који се учи. Друштво се брзо мења у погледу економског и друштвеног живота, а школе су под притиском да се што боље прилагоде новим условима.

Једна од промена у схватању многих људи јесте и идеја да школа представља животни и друштвени простор намењен учењу. То није само место где ученици стичу знања и вештине које ће им користити као одраслим особама, већ и место где људи проводе много времена заједно. Због тога школе морају бити организоване као друштво. То је праћено мноштвом сазнајних околности и процеса везаних за тему образовања за демократско грађанство и људска права.

Ако нека школа одлучи да интегрише ЕДЦ/ХРЕ [EDC/HRE – *Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education*] – образовање за демократско грађанство и образовање за људска права у свој систем (многе школе уживају висок степен аутономије), онда она одлучује и да активно осмисли и створи модел наставне ситуације за демократско образовање. Цела школа – не само учионица – постаје једно микро друштво. То није нека идеализована слика, него реалност. Нико не тврди да је заједнички живот лак и да се може одвијати без конфликта, па ни школа није изузетак. То и не мора да буде циљ. Потребно је, међутим, створити могућност да се препознају различити интереси, да се ти интереси разјасне и да се из њих учи, пошто су такве вештине од суштинског значаја за живот сваког грађанина.

Овај приручник намењен је првенствено **наставницима**. Показало се да је од интереса и другима, као што су стручњаци у области образовања и усавршавања наставника, осмишљавања наставног плана и програма или продукције школских уџбеника – како у земљама чланицама Савета Европе, тако и шире.

Приручник се састоји од **девет наставних целина** о образовању за демократско грађанство (ЕДЦ) и образовању за људска права (ХРЕ). Наставне целине, од којих се свака састоји од четири лекције, намењене су ученицима на почетку другог циклуса основног образовања – углавном узраста од 10 до 12 година. Свака целина ставља нагласак на један кључни појам који се односи на образовање за демократско грађанство или на образовање за људска права: идентитет – плурализам – једнакост – конфликт – правила и закон – држава и политика (односно, моћ и власт) – одговорност – права и слободе – медији. Редослед предложених корака у раду описан је детаљно за сваку лекцију, у оној мери у којој је то реално могуће.

Девет наставних целина представљених у овом приручнику не могу се објединити у један предмет по имену „демократско образовање“ или „грађанско васпитање“ или „грађанско образовање“ или како год га назвали. Поједине наставне јединице, међутим, могу се искористити на часовима језика, географије, историје, социологије, етике, верске наставе, а посебно ликовне и музичке културе. У договору са стручњацима за различите области из земаља чланица Савета Европе, аутори су осмислили наставне јединице са нагласком на додатним елементима образовања за демократско грађанство и образовања за људска права који се могу лако интегрисати у постојећи курикулум, односно наставни план и програм за основно образовање и васпитање. Показало се да је увођење још једног предмета контрапродуктивно и да само додатно оптерећује наставнике, посебно у нижим разредима основне школе где један наставник предаје више предмета. Теме којима се бави ЕДЦ/ХРЕ нису теме којима се треба бавити одвојено; напротив, потребно је познате теме које се обично обрађују у основној школи осветлити из нових углова гледања. С тим на уму, аутори су конципирали овај приручник тако да се наставне теме надовезују на постојеће дидактичке и методичке компетенције наставника и уважавају комплексност предавања различитих

предмета. Све у свему, на питање да ли је ЕДЦ/ХРЕ нови предмет или није – одговор је, несумњиво, негативан. ЕДЦ/ХРЕ само отвара нову перспективу у подучавању и усвајању знања у оквиру постојећег наставног програма. То значи да се наставници и ученици подстичу да раде на другачији и делотворнији начин.

ЕДЦ/ХРЕ усмерен је на оспособљавање ученика да постану активни грађани који ће бити спремни и способни да учествују у обликовању будућности своје заједнице (другим речима, у подучавању за демократију и људска права). Истовремено, ЕДЦ/ХРЕ се држи основних принципа доброг наставног процеса усмереног на ученике и решавање задатака. Учествовање у демократији се може и мора учити у школи, а може се интегрисати у сваки предмет, на свим узрастима. Развој компетенција је зато приоритетан у односу на традиционални приступ, где се настава заснива на усвајању садржаја.

ЕДЦ/ХРЕ, наравно, има и димензију засновану на садржајима – деца стичу знања о демократији и људским правима. Ови елементи могу се интегрисати, како је горе изнето, у већ постојеће предмете. Међутим, кључни елемент образовања за демократско грађанство и образовања за људска права јесте подучавање у духу, односно путем демократије и људских права, а та нова перспектива односи се на домен школства у целини. Овај приручник показује да ЕДЦ/ХРЕ уводи нове, демократске и партиципативне, методе подучавања и учења у учионици и тако обогађује улоге наставника и ученика. Ученици интензивније учествују у процесу учења, а наставник, поред традиционалне улоге оног ко даје инструкције, има и улогу оног ко подстиче и надгледа рад ученика. Модели подучавања подстичу наставника да се усредсреди на изабране теме (подржан одговарајућим идејама и наставним материјалима) идући више у дубину него у ширину, те остави довољно времена ученицима да се њима подробно позабаве – другим речима, принцип је „уради мање, али уради то добро”, или "мање је више".

У циљу бољег разумевања циљева и кључних елемената образовања за демократско грађанство и образовања за људска права, као и педагошких и дидактичких претпоставки и концепција које имају улогу смерница код овде датих наставних материјала, упућујемо на Приручник I наше едиције под насловом *Образовање за демократију: Пропратни материјали за ЕДЦ/ХРЕ намењени наставницима*.

Методе рада ученика и наставни листови – приручник за ученике

Основни принцип на којем почива свака од датих наставних целина јесте активност ученика. Ова идеја заснива се на чињеници да учење треба и мора бити активан процес усвајања, а не само пасиван процес слушања. Наставне јединице тако постају тренуци комуникације, трагања за информацијама, постављања питања и објашњавања.

Три елемента у овом приручнику подржавају и подстичу самостално учење: прво, дидактичка структура појединачних часова (в. упутства за реализацију); друго, конкретни радни материјали за ученике и треће, поменути скуп метода. Наставни листови и „пакет метода" дати су на крају овог приручника.

Радни материјали за ученике дати су као скуп засебних наставних листова, предлогака за копирање, за сваку од наставних јединица. Листови се током наставе деле ученицима; њихово прорађивање (у школи или као домаћи задатак) води дубљем савладавању градива. Сваки наставни лист нумерисан је према наставној целини и часу на ком се користи (нпр. Друга наставна целина, лекција 2). Наставник одлучује о томе када и како ће поделити материјале ученицима и како ће их прикупљати (нпр. у фасциклу или у посебну свеску).

Искуство је показало да је најважније да копирани материјал буде практичан и јасан. Надамо се да наш материјал испуњава ове критеријуме. Треба да буде користан и да се надовезује на оно што се ради на часу, а упутства о томе шта је потребно урадити не смеју бити дугачка и компликована. Зато је материјал који се налази у овом приручнику једноставан за употребу и разумљив, а може се лако прилагодити специфичним потребама часа или различитим наставним методама. Поред уобичајеног формативног оцењивања активности ученика на часу и запажања о њиховом ангажовању и мотивацији, ови материјали представљају и средство које ће омогућити и писану евалуацију.

Самостално учење подстиче се путем такозваних „метода рада ученика”. Дванаест изабраних метода подстичу самостално и саморегулисано учење (истраживање у библиотекама, претраживање на интернету, интервјуисање и анкетање, тумачење слика, израда мапа ума, креирање плаката, организовање изложби, планирање и одржавање презентација, припремање графофолија и *PowerPoint* презентација, писање новинских чланака, извођење представа и одржавање дебата).

Наставни листови и методе из „пакета намењеног ученицима“ могу за одговарајућу прилику бити подељени ученицима као појединачни листови. Могу се и одшампати и поделити ученицима као укоричене свеске/књижице. За овакво решење дата је и посебна насловна страна, уз увод и преглед садржаја. Трећа могућност је да се радни листови, са „пакетом метода“ (заједно са уводом и садржајем), увек у једну целовиту књижицу.